

ONTTREKKING AAN DE EREDIENST EN KERKELIJK HERGEBRUIK VAN KERKEN

Richtlijnen

Op 29 en 30 november 2018 vond in Rome een conferentie plaats over de bestemming van kerkgebouwen die aan de eredienst worden onttrokken. De conferentie was georganiseerd door de pauselijke raad voor cultuur, in samenwerking met bisschoppenconferenties in Europa, Canada, de Verenigde Staten en Australië. De conferentie was vooral een reflectie op diverse ervaringen en praktijken, met de bedoeling om daaruit richtlijnen te formuleren die aan katholieke instellingen een kader bieden bij de uitdaging die de herbestemming van kerkgebouwen momenteel vormt. De tekst van de richtlijnen is compact en voorzien van een stevig innerlijk fundament, met verwijzing naar diverse kerkelijke documenten die in de loop der tijd over het onderwerp zijn verschenen. U vindt hier een samenvatting in het Nederlands, de tekst zelf kunt u lezen via de link hieronder.

Nieuw

Vastgesteld wordt in de richtlijnen dat het hier geen nieuw vraagstuk betreft. Herbestemming van kerkgebouwen is van alle tijden. Wel nieuw is dat er nu sprake is van voortschrijdende secularisatie en een groter bewustzijn inzake de symbolische, architectonische en historische waarde van gewijde gebouwen en hun roerende bezit. De tekst van de richtlijnen is in die zin mooi, dat er een perspectief wordt geschetst dat breed is en waarin het kerkgebouw een functie heeft die het institutionele overstijgt. Hierbij past de constatering dat het kerkgebouw het leven van een lokale gemeenschap weerspiegelt, ook wanneer die inmiddels seculier geworden is. Bij het onderzoek naar kerkgebouwen zijn daarom volgens de richtlijnen drie aspecten van belang: hoe zij deel uitmaken van een stedelijke of landschappelijke structuur (de visuele context), hoe zij het immateriële erfgoed in materie vastleggen (de intrinsieke waarde) en de gezamenlijke inspanning van plaatselijke geloofsgemeenschappen en burgerlijke overheden bij de herbestemming van kerkgebouwen (noodzaak van samenwerking).

Thema's

De richtlijnen gaan in op de context die tot een drastische afname van het aantal benodigde kerken leidt en op het gegeven dat in allerlei situaties verschillende oplossingen worden gevonden. De oproep van Paus Franciscus om structuren te veranderen en als kerk meer georiënteerd te zijn op de missionaire boodschap, waar de focus ligt op een inclusieve samenleving en het duurzaam gebruik van de schepping, spelen op de achtergrond een rol in het denken over de bestemming van kerkgebouwen.

Juridisch

Het kerkelijk recht van de Rooms Katholieke kerk geeft niet alleen aan dat een kerkgebouw in essentie bestemd is voor de eredienst, het houdt ook rekening met de mogelijkheid dat het kerkgebouw na de onttrekking aan de eredienst een profane bestemming krijgt. Op deze plaats constateren de richtlijnen dat het optreden van kerkelijke autoriteiten in bepaalde gevallen onder de maat is en daarom soms aanleiding kan zijn voor juridische klachten. In de richtlijnen wordt in dit verband opgesomd welke werkwijzen in de toekomst beter vermeden kunnen worden. Uit de opsomming blijkt dat een zorgvuldig proces en valide argumentatie van groot belang zijn en dat er geen sprake mag zijn van ongepaste herbestemming, verborgen agenda's en het verwarren van de gelovigen.

Kwetsbaarheid

De zorg voor erfgoed is in het algemeen getransformeerd van een objectgerichte benadering naar een contextuele benadering. Kerkgebouwen spelen daarbij op diverse manieren een belangrijke rol en hebben zeker niet uitsluitend een religieuze betekenis. In Europees verband wordt aandacht besteed aan de kwetsbaarheid van overtollig religieus erfgoed. Alhoewel de zorg voor het religieuze erfgoed een primaire verantwoordelijkheid is van de geloofsgemeenschap, zijn er velen daarbuiten die ook betrokken zijn, of moeten worden, bij herbestemming.

Waarde

Gewijde gebouwen zijn een teken van Gods aanwezigheid in een maatschappij die steeds meer gesecculariseerd of multireligieus is. Deze gebouwen dragen vaak bij aan de kwaliteit en de structuur van hun omgeving. Hun Evangelische betekenis raken ze niet automatisch kwijt wanneer zij niet meer liturgisch worden gebruikt. Herbestemming van kerken is dan ook een gevoelig proces dat met grote zorgvuldigheid ter hand dient te worden genomen.

Perspectieven

Transformatie van kerkgebouwen dient volgens de richtlijnen te worden gezien in het perspectief van de 'robuustheid' van kerkgebouwen, aspecten van duurzaamheid, medeverantwoordelijkheid en proces. De robuustheid van kerkgebouwen is te verstaan als hun aanpassingsvermogen, als de mogelijkheid van dit erfgoed om allerlei types van transformatie te ondergaan zonder de eigen identiteit te verliezen. Meervoudig religieus gebruik en het betrekken van anderen bij het gebruik van het kerkgebouw is een goede vorm van gezamenlijk gedragen verantwoordelijkheid. Het gemengd gebruik van dezelfde ruimte voor liturgische en andere doeleinden is in het wetboek van kerkelijk recht niet voorzien. Geen enkel proces van herbestemming van een kerkgebouw kan geïsoleerd worden behartigd.

Roerende zaken

Wat de roerende goederen betreft concluderen de richtlijnen dat deze het beste worden gebruikt in hun oorspronkelijke context: in de kerk. Waar dit niet meer kan dient er gewaakt te worden voor verval en ongepast gebruik.

Richtlijnen

1. verantwoordelijkheid

De zorg voor het religieus erfgoed is hoofdzakelijk de verantwoordelijkheid van de gehele sociale gemeenschap, in het bijzonder van de religieuze gemeenschap. Rekening houdend met de juridische situatie in de verschillende landen worden initiatieven voor het behoud van religieus erfgoed bij voorkeur ondernomen door de religieuze gemeenschap en uitgevoerd in samenwerking met deskundige betrokken partijen en de burgerlijke autoriteiten.

2. kennis

Bij bisschoppen, priesters en leken dient kennis over het religieus erfgoed gestimuleerd worden, zodat zij attent zijn op het belang van cultureel erfgoed in relatie tot het kerkelijk leven en de missie van de kerk en in staat zijn om zich samen met erfgoeddeskundigen en de burgerlijke overheid voor dat erfgoed in te zetten.

3. inventarisatie

Elke kerkelijke rechtspersoon dient een inventarisatie te hebben van roerende en onroerende zaken, speciaal ook ter zake het religieus erfgoed dat niet meer in gebruik is. Om de diverse ervaringen te bundelen is een internationaal overzicht van gerealiseerde herbestemmingen van kerkgebouwen aanbevelenswaardig.

4. gecoördineerde pastorale visie

Elke beslissing met betrekking tot cultureel erfgoed dient onderdeel te zijn van een gecoördineerde territoriale visie die rekening houdt met sociaal maatschappelijke aspecten, pastoraal beleid en behoud overeenkomstig nationale en internationale regels.

5. samenwerking

De belangrijke beslissing tot herbestemming van een aan God gewijde plaats dient genomen worden in samenwerking met de diverse kerkelijke betrokkenen (het héle volk Gods), met het doel om tot realistische en passende oplossingen te komen.

6. waarborgen

Bij de overdracht van kerkgebouwen dient erop te worden toegezien dat toekomstig gebruik niet in strijd komt met de oorspronkelijke bestemming van het gebouw.

7. bestemmingen

Nieuwe bestemmingen zijn bij voorkeur religieus (een andere christelijke gemeenschap), cultureel of charitatief. Commerciële bestemmingen zijn uitgesloten, gebruik door sociaal maatschappelijke instellingen kan overwogen worden.

8. intrinsieke waarde

Voordat een kerk een nieuwe bestemming krijgt, dient er een studie gemaakt te worden van de transformaties die het gebouw in het verleden heeft ondergaan. Op deze manier wordt de intrinsieke waarde van het gebouw vastgelegd, hetgeen bij toekomstige wijzigingen van belang kan zijn.

9. bouwkundig in tact

Wanneer het niet mogelijk is om reversibele aanpassingen aan een kerkgebouw te doen, is het gewenst dat de bouwkundige hoofdvormen en belangrijke symbolen intact blijven. Op deze manier zijn degenen die het gebouw gebruiken zich ervan bewust dat zij in een ruimte zijn die opnieuw is uitgevonden en gemodelleerd naar huidige maatstaven.

10. roerende zaken

Wat de roerende zaken betreft die vrij komen bij het afstoten van kerkgebouwen, is het gewenst dat zij hun bestemming houden en worden gebruikt in andere kerken. Objecten van buitengewoon belang krijgen een museale bestemming.

11. gewijde objecten

Met inachtneming van het civiele recht en in overleg met burgerlijke overheden worden altaren, lessenaars, preekstoelen, gewijde afbeeldingen en meubilair bij voorkeur verwijderd uit kerken die aan de eredienst zijn onttrokken, omdat hun aanwezigheid in strijd kan zijn met de nieuwe bestemming, tenzij deze kerken de bestemming van een museum krijgen.